

Hänen itsensä kertomana. 1800-luvun kansanihmiset ja oman elämän kirjoitus

Miksi kansa kirjoitti? Ennen kuin kysymystä voi lähestyä, on kysyttävä mitä kansa kirjoitti. Vielä jokin aika sitten saatiin kysyä, kirjoittiko kansa ylipäänsä sata tai kaksisataa vuotta sitten. Esimerkiksi suomen kielen tutkija Matti K. Suojanen peräänkuulutti vuonna 2000 entisajan rahvaan kirjoituksia, joita tutkimus ei ole tavoittanut: “Arkistojen kätköissä saattaa virallisten papereiden joukossa olla kirjoitettuja ja muistiinpanoja ikään kuin välihuomautuksina kansalaisten omasta äänestä.”¹ Näin onkin: esimerkiksi oikeuden pöytäkirjojen ohessa on kirjoitettuja, kauppakirjoja ja sopimuksia. Mutta kun alkaa etsiä, esiin nousee kirjoituksia, jotka ovat paljon muutakin kuin virallisten dokumenttien liitteitä. Kansanihmiset ovat pitäneet päiväkirjaa, kirjoittaneet muistelmia ja toimittaneet käsikirjoitettuja lehtiä. Kaisa Kaurasen laatimat luettelot vähän tai ei lainkaan kouluja käyneiden suomenkielisten ns. kansanihmisten kirjoituksista Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkistoissa osoittavat, että 1800-luvulla kansan kynästä lähti myös runoja, virsiä, kertomuksia, perinnemuistiinpanoja ja kansatieteellisiä kuvauksia.²

Luterilainen kirkko kantoi huolta suomalaisten lukutaidosta 1700-luvulta lähtien, mutta kirjoittamista ei pidetty kaikille tarpeellisena: se ei yleensä kuulunut kirkon järjestämien kiertokoulujen varsinaiseen opetusohjelmaan eikä sitä koeteltu lukukinkereillä. Kaikki koulumestarit eivät itsekään olleet kovin hyviä kirjoittajia. Ei rahvas kirjoituksen konstia tarvitse, oli monen mielipide sekä eliitin että kansan parissa.³ Kynänkäytön hyödyllisyyttä olikin perusteltava. Hartolalainen talollisen poika Johan Rolig (1835–1913) muistutti kansanvalistuksen henkeä nostattavassa, käsin kirjoitetussa lehdessään ”Leivonen”, että kirjoitustaitoiselta säästyivät kirjurien maksut:

[R]eisuta ensin kolmet neljät virstat ja vieläpä enemmänkin ennenkun tapaat herrasmiehen, saat häntä pokkuroida ja herrotella, milloin herra komsariusta, milloin herra kanttooria, ja minkä milloinkin tapaat, joka ei ole paljo oppineempi joksika talonpoikakin voipi oppia; sitten mänee päivä ja vuorokaudet jona taitasit kotonas muuta työtä toimittaa; näet vaivaa reisutessas ja saat maksaa vielä päälisiksi pienimmästäkin, kaksi, tahi kolme rivisestä kirjasestas vähinään 40 penniä, ja vieläpä markankin; Näin mänee monet päivät ja päiväpalkat vuodessa kun ei osaa itse kirjoittaa, ja niitä löytyy vielä niin vähän jotka taitais minkäänlaista kelpaavata kirjaa saada toimeen.⁴

Johan Rolig, josta tuli avioliiton myötä Kaksolan talon isäntä, teki päiväkirjamerkintöjä läpi elämänsä ja jätti jälkeensä myös joitakin runoja ja puheita kyläviisiensä ohella. Hänen kirjoitusmotiivinsa olivat käytännöllisiä ja ideologisia, mutta merkille pantavaa on myös hänen tarpeensa seurata oman elämän kulkua, reflektoida ja ilmaista itseään kirjallisesti.⁵ Kaksola ei ollut ainoa laatuaan: kansanilmien kirjoittamia, omaa elämää luotaavia dokumentteja on säilynyt siinä määrin, että kysymyksessä ei voi olla aivan ainutlaatuinen asia.

Kiinnostukseni kansanilmien kirjoituksiin sai minut perustamaan tutkijapiirin SKS:n kirjallisuusarkistoon syksyllä 2001. Halusin tietää, mitä lähialojen tutkijat sanoisivat esiin kaivamistani teksteistä. Vuosien mittaan keskusteluryhmästä on muotoutunut verkosto *Kansanilmiä ja kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Siinä toimivia yhdistää halu tutkia kansankirjoittajien tekstejä sekä prosesseja, joiden kautta suomalaiset tulivat yhä läheisemmin kirjallisen kulttuurin piiriin. Tieteenaloista ovat edustettuina mm. Suomen historia, kotimainen kirjallisuus, suomen kieli, folkloristiikka, sosiaalishistoria, uskontotiede, kansanmusiikki, teologia, kansatiede, kirkkohistoria ja informaatiotutkimus. Tarkastelun kohteena ovat mm. kansanperinteen ja -tietouden kerääjät, kirjojen kopiointi, arkiveisujen julkaiseminen ja levitys, suullisen ja kirjallisen kulttuurin väliset suhteet, herätysliikkeiden kirjallinen toiminta sekä yksittäiset ihmiset ja heidän kirjoituksensa.⁶ Verkostolla on myös kansainvälisiä yhteyksiä: kirjallistumisen prosessit ja niiden tutkimus eivät luonnollisestikaan rajoitu Suomeen.⁷

Kirjallisuudentutkijana olen ollut kauan kiinnostunut kirjallisuuden katvealueista ja julkaisemattomista teksteistä. Olen tutkinut mm. *Satasärmäinen nainen* -keruukilpailun elämäntarinoita ja orimattilalaisen ylioppilastytön päiväkirjamuotoista, rakastetulle osoitettua kirjoitusta, jossa kuvataan kesän 1905 tapahtumia.⁸ 1800-luvun omaelämäkerrat kohtasin alkaessani tutkia ompelijatar Ida Digertin päiväkirjaa 1890-luvulta. Etsiessäni aineistoa Idan kotipaikkakunnalta silmiini sattui kotiseutulehdessä julkaistu kauppiaan ja talollisen Israel Hembergin (1797–1877) lakoninen omaelämäkerta vuoden 1860 tienoilta. Löytö sai minut kokoamaan kansankirjoittajien omaelämäkerta-antologian *Karheita kertomuksia* ja toimittamaan Pietari Päivärinnan *Elämäni* (1877) SKS:n klassikkosarjaan, ennen kuin Ida Digertin päiväkirjan ympärille rakentuva mikrohistoriallinen tutkimukseni valmistui.⁹

Tuon tässä artikkelissa esiin alustavia huomiota 1800-luvulla aikuisiksi varttuneiden kansanihmisten omaelämäkirjoituksista *Karheita kertomuksia* -antologian ja myöhemmin kokoamieni omaelämäkertojen pohjalta. Ketkä kirjoittivat elämäkertansa? Millaisissa konteksteissa tekstit ovat syntyneet? Miksi ja kenelle ne on kirjoitettu? Ennen aineistoni esittelyä luon katsauksen kirjoittamisen edellytyksiin ja kirjoittajatyyppeihin. Koska omaelämäkerta-aineisto on laaja ja moninainen, kovin syvälle sen analyysissä en voi tämän kirjoituksen puitteissa päästä.

Kirjoitustaito ja kansankirjoittajien tyypit

1830-luvun puolivälissä Suomen Talousseuran sihteeri C. Ch. Böcker kokosi arvioita kirjoitustaitoisten määrästä Suomessa. Hänen saamiensa enemmän tai vähemmän epäluotettavien, vain osaa maata koskevien arvioiden mukaan noin viisi prosenttia suomalaisista miehistä osasi tuolloin kirjoittaa; naisten kirjoitustaitoa ei edes kysytty. Alueelliset erot olivat suuria: korkeimmat prosenttiluvut saatiin Ahvenanmaalta.¹⁰ Kirjoitustaitoisten määrä nousi hitaasti, mutta nousi kuitenkin. On tosin muistettava, että myöhemmätkin

tilastot ovat epäluotettavia. Vuonna 1880 yli 10-vuotiaista suomalaisista noin 13 % osasi kirjoittaa, ja 1900-luvun vaihteessa 15 vuotta täyttäneistä taidon omasi 40 %.¹¹ Vasta yleisen oppivelvollisuuden (1921) myötä kirjoitustaidon hankkimisesta tuli uusien sukupolvien yleinen oikeus.

Vaikka kirjoittaminen oli pitkään harvinaista kansan keskuudessa, uusi ilmaisumuoto oli jo murtautunut yli säätyläistön ja rahvaan välisen raja-aidan.¹² Kynänkäytön yleistymiseen vaikuttivat herätysliikkeet, pitäjän- ja kansakoulujen perustaminen, elinkeinovapauden ja siirtolaisuuden mukanaan tuoma liikkuvuuden lisääntyminen sekä uusien, kirjoitustaitoja edellyttävien ammattien syntyminen esimerkiksi postitoimistoihin ja rautateille. Vuoden 1865 kunnallishallintouudistus samoin kuin suomen kielen aseman parantuminen vahvistivat tavallisen kansan panosta paikallisten asioiden hoitamisessa. Kirjoittamista vauhdittivat etenkin kansallisuusaate ja siihen kietoutuva kansanvalistus, jonka myötä syntyi julkaisuväyliä myös kansaan kuuluville kirjoittajille, sekä kansalaisyhteiskunnan muodostumisesta kertova yhdistystoiminta.

Käsite ”kansanihminen” tarkoittaa artikkelissani lähinnä maaseudulla asuneita, vähän tai ei ollenkaan kouluja käyneitä miehiä ja naisia, jotka tekivät ruumiillista työtä tai toimivat kirkon ja kunnallishallinnon alimpina virkailijoina (itseoppineet lukkarit, suntiot, kiertokoulunopettajat, silta- ja jahtivoudit). ”Rahvas” on toinen termi, jota käytettiin väestön suuresta enemmistöstä¹³, mutta sana on vaarassa tulla tulkituksi vielä pejoratiivisemmin kuin kansanihminen. Varakkaan talollisen ja tuvan nurkassa tai saunassa asuneen loisen asemat olivat luonnollisesti kaukana toisistaan, mutta ruotsinkielisestä herrasväestä heitä erottivat monenlaiset raja-aidat. Kirjoitustaitoiset olivat varsinkin vuosisadan alkupuolella omissa yhteisöissään erityisiä. Toisaalta lähes joka pitäjässä näyttää olleen niitä, jotka alkoivat kirjoittaa kontrahteja, lähettää maaseutukirjeitä sanomalehteen tai tehdä muistiinpanoja allakan reunaan.

Saadakseni laajemman käsityksen kansanihmisistä kynänkäyttäjinä aloin kerätä kirjoittajien elinvuosia, synnyin- tai asuinpaikkaa, ammattia sekä heidän tekstejään koskevia tietoja. Lähteinäni olivat

mm. Kaisa Kaurasen edellä mainitut arkistoluettelot, pitäjänhistoriat, paikallishistorialliset julkaisut sekä kylä- ja sukukirjat. Sain paljon tietoja myös kirjoittajien jälkeläisiltä. Jätin pois 1880 jälkeen syntyneet, koska halusin saada tekstejä ihmisiltä, jotka ovat varttuneet aikuisiksi 1800-luvulla. Sosiaalinen kirjo on laaja: se ulottuu talonpojista käsityöläisiin, torppareihin, itsellisiin, palkollisiin ja ruotuvaivaisiin. Kirjoittamaan ryhtyneiden joukossa oli myös merimiehiä, sotilaita, irtolaisia ja vankeja sekä maakauppiaita ja puotipalvelijoita. Kansannaiset astuivat kirjoituksen kentälle huomattavasti miehiä myöhemmin; heitä joukossa on vain 8 %. Tähän mennessä koossa on noin kolmen sadan henkilön joukko, joka voidaan jakaa kuuteen ryhmään:

- 1) **Herätysliikkeen aktivistit ja muut uskonnolliset kirjoittajat** seppivät virsiä, kirjoittivat opetuskirjeitä ja profetioita, kuvasivat uskonnollista kehitystään ja raportoivat herätysliikkeiden vaiheita. Ryhmään kuuluvat myös ensimmäiset kirjoittavat kansannaiset.
- 2) **Aatteiden ajajat ja puuhamiehet** edistivät kansanvalistusta tai keräsivät kansanperinnettä. Tyypillistä on myös toiminta yhdistyksissä, esimerkiksi raittiusseuroissa.
- 3) **Yhteisönsä pylväät** hoitivat kirkollisia ja kunnallisia luottamustoimia; jotkut päätyivät talonpoikaissäädyn edustajiksi valtiopäiville. Kirjoittajat tilasivat sanomalehtiä ja olivat perustamassa kansakouluja ja kirjastoja omalle paikkakunnalleen.
- 4) **Yksityisajattelijat** jäivät omassa yhteisössään yksinäisiksi, mutta löysivät yleisön etenkin Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta, jonne he lähettivät kirjoituksiaan. Ks. Kaisa Kaurasen ja Maria Virtasen artikkeli tässä kirjassa.
- 5) **Marginaalihakmot.** Ryhmään kuuluu originelleja ihmisiä, laitapuolen kulkijoita ja vankeja.
- 6) **Kirjalliselle kentälle pyrkinneet** hyödynsivät suomenkielisten kustantajien ja sanomalehtien yleistymisen myötä syntynyttä tilaisuutta saada tekstejään julkisuuteen. Ks. Reija Längin artikkeli tässä kirjassa.

Ryhmittelyssä on luonnollisesti monia ongelmia. Kaikissa ryhmissä on kirjoittajia, joiden maailmankuva oli uskonnon ja kansan-

valistusaatteiden tai näiden molempien läpäisemä, ja on kirjoittajia, jotka eivät sovi vain yhteen ryhmään. Vanhimmat kirjoittajat elivät aikana, jolloin suomenkielisen kansan ulottuvilla oli hyvin vähän omalla kielellä kirjoitettua; nuorimmat puolestaan vaiheessa, jolloin kirjallisuusinstituution piiriin oli tullut uusi ilmiö, kansankirjailijat.

Heterogeeninen omaelämäkerta-aineisto

Käsite *omaelämäkertakirjoitus* olisi tarpeeksi väljä kuvaamaan heterogeenista aineistoni,¹⁴ mutta termin pituuden vuoksi puhun kuitenkin omaelämäkerroista. Kirjoittajia on 53, joista naisia neljä. Viideltä kirjoittajalta on kultakin kaksi tekstiä, joten aineistossa on yhteensä 58 omaelämäkertaa. Kirjoitusten keskimääräistä pituutta on vaikea arvioida erilaisten paperikokojen tai käsialojen takia. Pari omaelämäkertaa on selvästikin jäänyt kesken.

Suurin osa kokoamistani teksteistä on peräisin SKS:n arkistoista, jonne kirjoittaja itse, hänen jälkeläisensä, paikallinen säätyläinen, perinnettä kerännyt ylioppilas tai tutkija on toimittanut aineistoa. Muutama omaelämäkerta on saatu *Kansanihmiset ja kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* -verkoston ja SKS:n kirjallisuusarkiston tekemien kyselyjen myötä. Aineistoa on myös Kansallisarkistosta, Kansalliskirjastosta, Turun yliopiston kirjastosta, Kansan Arkistosta, Hämeenlinnan Vankilamuseosta ja Lapinlahden kotiseutuarkistosta. Kaksitoista omaelämäkertaa on julkaistu tekijän elinaikana; omakustanteita näistä on seitsemän. Joitakin kirjoituksia on tullut julkisuuteen postuumisti mm. suku- ja kyläkirjoissa, Internetissä sekä *Karheita kertomuksia* -antologiassa.

Kirjoitusten heterogeenisyyteen on monta syytä. Jotkut kertovat vain jostakin elämänvaiheesta tai teemasta: esimerkiksi renki, sittemmin torppari Johan Poikosen (1794–1867) tekstin painopiste on Paavo Ruotsalaisen herätysliikkeessä. Torppari Kustaa Brask (1829–1906) kirjoitti puolestaan sairauksiensa historian. Jotkin omaelämäkerrat ovat syntyneet vuosien, jopa vuosikymmenten kuluessa. Kaikki tekstit eivät ole olleet käytössäni alkuperäisinä käsikirjoituksina. Esimerkiksi

suutari Mooses Luoteen (1870–1951) laajaan omaelämäkertaan olen tutustunut vain toimitettuna versiona. Julkaistuista omaelämäkerroista ei juuri ole säilynyt käsikirjoituksia, joten toimittajan osuutta tekstin sisältöön, rakenteeseen ja kieleen ei voi arvioida.

Joidenkin kirjoitusten määrittely omaelämäkerrallisiksi on tehtävä muiden lähteiden kautta. Esimerkiksi *Suomalaisen Talonpojan elämänvaiheet* on julkaistu ilman tekijän nimeä, mutta teoksen kirjoittajana on rusthollari Zefanias Suutarla (1834–1908) ja päähenkilönä on Vani, Zefanias-nimen lyhennetty muoto. Matilda Österberg (myöh. räätälin vaimo Matilda Grönqvist, 1862–1903) lähetti SKS:aan keräämiään kansansatuja, joiden joukossa oli ”tositapaus”-merkinnällä varustettu kertomus ”Pieni Mökki Haavistossa”. Österbergin jälkeläinen tunnisti sen omaelämäkerralliseksi. Toden ja fiktion kysymyksiä en voi kuitenkaan tässä pitemmälle pohtia: lähdän oletuksesta, että kirjoittajat pyrkivät totuuteen omien lähtökohtiensa puitteissa. Olen ottanut mukaan myös kolme omaelämäkerrallista romaania, joista yksi on julkaisematon.¹⁵

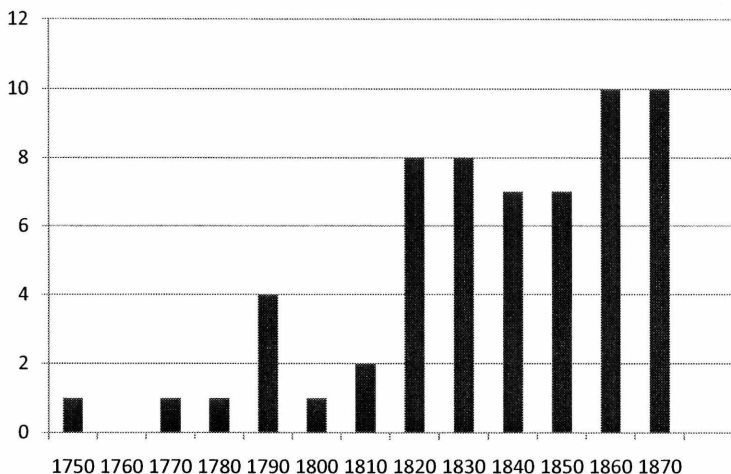
Kaikki kirjoittajat eivät kerro koulunkäynnistä tai käymättömyydestä, mutta käsialasta ja kirjoitustavasta voi usein päätellä saadun opetuksen määrän. Koulutustietoja on haettu myös muista lähteistä. Vanhimmista kirjoittajista eniten muodollista oppia sai raatihuoneen vahtimestariksi päätnyt Johan Léman (1800–1869), joka oli käynyt kolme vuotta Oulun Triviaalikoulua. Aineistossa on joitakin kansanopiston käyneitä sekä niitä, jotka pääsivät seminaariin vuodeksi tai pariaksi. Nuorin kirjoittaja on käynyt eniten kouluja: puutarhuri Pekka Huuskonen (1880–1975) pääsi kansakoulun lisäksi pariinkin kansanopistoon. Huuskonen on rajatapaus suhteellisen paljon koulutusta saaneena. Ompelijatar, kauppias Matilda Roslin-Kalliola (1837–1923) on hänkin rajatapaus, mutta muista syistä. Hänen isänsä oli mäkitupalainen, mutta äiti oli kirkkoherran avioton tytärtärentytär. Matilda oleskeli pitkiä aikoja Merikarvian pappilassa.¹⁶ Toiseksi Roslin-Kalliolan teksti poikkeaa muista siinä, että se syntyi yhteistyössä Aina Lähteenojan, Roslin-Kalliolan elämäkerran kirjoittajan kanssa. Kirjoitus on kuitenkin kiinnostava lisä aineistoon, onhan sen otsikkona ”Kansannainen kirjailijana”.

Kuten Laura Stark on osoittanut, kansanihmisten omaelämäkerrat valaisevat monella tavoin kirjoitustaidon hankkimisen motiiveja sekä kirjoituksen funktioita ja merkityksiä myöhemmässä elämässä.¹⁷ Luku- ja kirjoitustaidon oppiminen on monissa omaelämäkertoissa tärkeä kuvauksen kohde. ”En ole ollut Opissa ollut / Kirjoittajahan geralla / Ite aloin avistella / Toisten Työttä Tunnustella / Kohta kossina pahana / Otin Kynän Kynsihini / Jolla Raamuja Raputin”, runoili räätälistä ruotuvaivaiseksi vajonnut Juhana Ihalainen (1798–1856). Hiekka, lumi, päre, tuohi ja höylätty lauta saivat toimia kirjoitus-alustana; keppi, risu, sulka ja hiili kynänä. Saatettiin tehdä myös mustetta, johon itse vuoltu tikku kastettiin. Kirjoituksen opetusta hankittiin vertaisilta, vanhemmilta ihmisiltä tai säätyläisiltä. Jotkut opettelivat kirjoittamaan omin päin, vain kirjainten mallikaavojen avulla. Joissakin omaelämäkertoissa kuvataan myös lukuharrastusta, ja kuvauksia on myös laskennon, kirjanpidon, nuottien lukemisen tai ruotsin kielen opiskelusta.

Yksitoista omaelämäkertaa on kirjoitettu runomuodossa; useimmiten käytetään kalevalamittaa. Yhdessä tekstissä runo ja proosa vuorottelevat. Valtaosa kirjoittajista kertoo elämästään ensimmäisessä persoonassa, mutta poikkeuksiakin on. Johan Poikosen kertomuksen päähenkilö on ”hään”, ”se mies” tai ”yksi Trengimies, Johan Poikonen, joka ennen oli tullut tutuksi”. Myös Zefanias Suutarlan ja Matilda Österbergin tekstit samoin kuin kaksi omaelämäkerrallista romaania, poliisi Eero Järvisen (s. 1860) ”Talvelan Eero” ja suutari Eero Sissalan (1851–1909) *Heikki Helmikangas*, on kirjoitettu kolmannessa persoonassa.

Kirjoittajien syntymävuodet, ammatit ja asuinpaikat

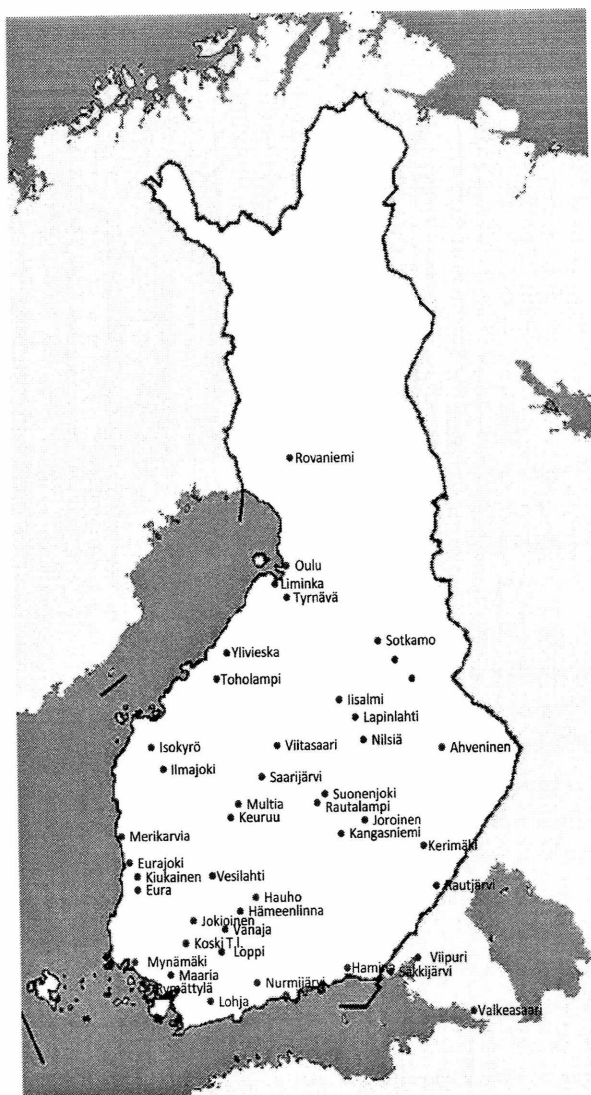
Talollinen Pietari Västi (1751–1826) on kirjoittajista vanhin; hänen lyhyt elämäkertansa on 1810- tai 1820-luvulta. Nuorin on vuonna 1880 syntynyt Pekka Huuskonen. Seuraava kaavio osoittaa, että ennen 1820-lukua syntyneitä kirjoittajia on hyvin vähän.¹⁸ Sen jälkeen tapahtuu selvä nousu.

Kirjoittajien lukumäärä syntymävuosikymmenittäin.

Omaelämäkertansa kirjoittaneissa on paljon talollisia ja käsityöläisiä, mutta huomattava ryhmä koostuu itseoppineista lukkareista ja kiertokoulun opettajista. Ammattien luokittelu on hankalaa, koska elannon hankkimisen tavat saattoivat muuttua monta kertaa elämän kuluessa eikä omaelämäkerroissa aina mainita kaikkia ammatteja. Jotkut vaihtoivat alaa yhtenä. Esimerkiksi Aleksanteri Lindqvist (1858–1917) oli leipuri, asemamies, poliisi, Suomen kaartin sotilas, merimies, muurari, kiertelevä kirjojen myyjä, kivenhakkaaja ja asioitsija. David Tuominen (1834–1897) aloitti renkinä, kokeili räätälin oppia, hakeutui maanmittarin apulaiseksi Tverin kuvernementtiin, toimi kyntöopettajana maatalouskoulussa ja kartanon voutina. Päättyessään kirjoituksensa hänestä oli tullut valtion virkatalojen tarkastaja. Kaikki eivät kokeneet sosiaalista nousua, vaan pysyivät siinä asemassa, mihin he olivat syntyneet.¹⁹ Joidenkin kohdalla säätykierto oli aleneva, kuten edellä mainitun Juhana Ihalaisen tapauksessa. Joukossa on myös kolme vankia. Kirjoittajien asuinpaikat on osoitettu kartassa seuraavalla sivulla.

Aineiston pienuuden takia asuinpaikoista ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä päätelmiä. Voi kuitenkin todeta, että Lappia ja Laato-

Kirjoittajien asuinpaikat.

kan Karjalaan lukuun ottamatta kirjoittajat ovat jakautuneet melko tasaisesti eri puolille Suomea. Savo on rahvaan runoniekkojen aluetta: Rautalammilta olivat kotoisin Paavo Korhonen (1775–1840), Juhana Ihalainen ja Albert Kukkonen (1835–1918). Varsinais-Suomi oli muuta maata edellä rahvaanopetuksessa, ja Pohjanmaalla oli pitäjiä, joissa oli vanhastaan kirjoitusperinnettä. Osansa on myös paikkakunnilla, joissa vaikutti herätysliike.

Perheelle, suvulle, jälkipolville

Miksi ja kenelle omasta elämästä kirjoitettiin? Yksi tie omaelämäkertojen konteksteihin on tutkia tekstin vastaanottajaa, oletettua lukijaa, jota saatetaan puhutella etenkin tekstin alussa.²⁰ Mutta kirjoittaminen on aina dialogista toimintaa; siinä on läsnä joku, jolle sanat osoitetaan, jonka reaktioita ennakoidaan ja jolle selitetään asioita. Selvimpiä kielellisiä merkkejä yleisön läsnäolosta tekstissä ovat puhuttelut ja retoriset kysymykset, mutta lukijan kuvaa voi konstruoida siitä käsin, mitä hänen oletetaan tietävän ja mitä tekstissä selitetään. Omaelämäkerran eksplisiittisesti mainittu lukija ei aina ole ainoa jolle kirjoitetaan, vaan rivien välistä voi lukea muunlaisiakin yleisöjä. On myös otettava huomioon, onko kysymyksessä käsikirjoitus vai julkaistavaksi tarjottu, hyväksytty teksti vai tekijän itsensä kustantama laitos.

Yksi julkilausutuista omaelämäkerran kirjoittamisen motiiveista on halu säilyttää tietoa tuleville polville. Pietari Västin keskeneräiseksi jäänyt ”Muisto vasta tulevaisille” alkaa sukuselvityksellä: ”Vuonna –1751–s–28–p–kesäcuus olen minä syntynyt tähän elämähän Isästä Isakki heikin poiasta joka on heikki Juhan poika hannukselan perintö susta ja äitistä mari Vilhelmin tyttärestä [--].” Västi jäsentää elämäkertansa merkittävien vuosilukujen mukaan: milloin hän meni naimisiin, sai talon, tuli lautamieheksi ja herastuomariksi. Vuosilukuihin perustuva omaelämäkerrallinen esitys lienee peräisin Almanakan ”Ajantieto”-osuudesta, jossa maailman historia esitetään tällä tavoin.²¹ Luettelomaisia perhechronikoita syntyi moneen virsikirjaan

tai Raamatun sisäkanteen, joihin kirjattiin syntymät, kuolemat ja naimisiinmenot.

Kirkonvartija, koulumestari Adam Ivendorffin (1818–1897) omaelämäkerta sijoittuu hänen päiväkirjansa yhteyteen. Ivendorffin tapa selvittää esivanhempiansa vaiheita viittaa rajattuun lukijakuntaan, ”meihin” eli lähisukulaisiin:

[J]a sillä Ivendorffilla eli minun vaarillani, joka Tapolaa ja Uotiloita hallitti oli Frouva eli Emäntä Lempäälästä Näppilän Rusthollista eli Rustitilalta jotain vallas säätyistä sukua. Maria Kristiina Budde, jonka atesti eli muutto kirja vielä löytyy tämän Kirjan alku kannella, jota olen siinä muistonani säilyttänyt, joka oli meitin edellä sanottujen muorimme eli Isämme äite. Ja meitin kaikki-
jen pienenä ollessamme Kasvattajamme eli hoitajamme.²²

Lukkari Isak Hirvonen (1838–1907) kutsui omaelämäkertansa testamentiksi, jonka kirjoittamisen hän aloitti ollessaan Jyväskylässä ”Lasaretti koulussa” joulukuussa 1863; luultavasti hän oli hakemassa opastusta rokottamiseen, joka kuului lukkarien tehtäviin. Alkuun sisältyy juhlallinen ohje: ”Tämä kirja pitää minun jälkeen tuleviltani säilytettämän ikuisiin aikoin muistoksi minulle, ja itselleen opiksi, neuvoksi ja kehotukseksi aina.” Kirjoitus on kuitenkin keskeneräinen. Hirvonen oli saanut kuulla vanhemmiltaan, että hänen oli ensin hankittava elanto ennen kuin hän voisi ajatella naimisiinmenoa. Niinpä hänen oli lähdettävä maailmalle onneaan etsimään. ”Se oli eräs keväinen yö kuin läksin näitä kamaloita uutisia armaalle ystävälleni Karolinalle viemään. Minä yövyin yhteen niittu talliin, jossa rupesin viluun nääntymään. Woi, woi! niitä aikoja.” Tämän jälkeen muistikirjassa on vain tyhjiä sivuja.

Keuruulaisen talonpojan Matti Saxberg Kolhon (1826–1908) omaelämäkerta ”Muistoks jälkeenjääneille elämästäni” päättyy seuraavaan varoitukseen: ”Joka tämän kirjotuksen tahallaan hukuttaa sen pitää myös ittensä hukkaantuvan.” Kiinnostavaa kyllä, teksti on pikemminkin terapeuttinen kuin opettava. Siinä kerrotaan onnettomuuksista ja vastoinkäymisistä, joita Saxbergin mukaan ei aina voi lukea Jumalan tahdosta tapahtuneeksi, ”mutta kun luulen omaks

vijakseni ja syykseni, niin olen täyttänyt itten ylön syömisellä ja juomisella ja elatuksen murheella”. Saxberg mainitsee myös vaimoonsa liittyvä ongelman: ”Ja vielä päälliseks tällä elämäni ehtoolla ei usko vaimmoni minun sanojani vaikka olen vannonut sieluni ja henkeni taivaan ja maan kautta, ja vaikka kultaisilla kirjaimilla joka seinään totuuden sanosin ei hän taitais minua uskoa sittenkään.” Erimielisyyden syy ei käy kirjoituksesta ilmi. Valittaessaan surujaan Saxberg on kuin Vanhan Testamentin Job. Teksti päättyy rukoukseen, jossa pyydetään siunausta myös jälkeläisille.

”Ihmiskunnan äärettömästä paljoudesta on ollu aniharva joka on jättäny jälkeensä mitään omakirjoitettua kertomusta elämästään”, kirjoittaa torpparin poika, pienviljelijä Kustaa Kallio (1846–1901). Aloittaessaan kirjoittaa omasta elämästään Kallio tuntee siis tekevänsä jotakin poikkeuksellista. Hän lisää, että hän aikoo vain kirjoittaa omaisilleen, eikä hänen elämänsä ole ollut sen arvoista, että se ansaitsisi ”mitään jälkimuistoja”. Ilmaisuihin viitataan muistokirjoituksiin, joita sanomalehdissä oli merkittävistä miehistä. Kallio on harvoja aineistoni kirjoittajia, jotka harrastavat eräänlaista kursailua tai ”vaatimattomuuden retoriikkaa”, joka on yleistä julkaistuissa, kouluja käyneidenkin omaelämäkertoissa. Toisaalta Kallion tapa korostaa elämänsä pienuutta ei luultavasti ole peräisin lajin konvention omaksumisesta, koska kirjoittajan tietämyksen omaelämäkerran traditiosta on täytynyt olla vähäinen.

Kustaa Kallio nimeää lapsensa omaelämäkertansa lukijoiksi: ”[V]iaan kuin lapseni ovat minulle rakkaita hee ehkä eivät ota pahaksi jos heitille jätän nämät rivit kertomaan elämäni tärkeimpiä hetkiä sillä nee kertoovat silloinkin vielä samalla tutulla Isän äänellä kuin jo itse olen aikaa maannu turpeen alla.” Merkillepantavaa on, että Kallio kirjoittaa äänestä, joka säilyy kirjoituksessa. Virsikirjan tai Raamatun sisäkansiin tehdyt merkinnät, joita monet kansanihmiset tekivät 1800-luvulla, säilyttivät tietoa jälkipolville, mutta persoonallista ääntä niihin ei vielä sisältynyt. Kustaa Kallion huomio kertoo osuvasti siitä, että suullinen kulttuuri oli antamassa tietä kirjalliselle.

Opiksi ja varoitukseksi

Kulkukauppiaasta usean talon omistajaksi noussut Israel Hemberg (1797–1877) on lyhyessä omaelämäkerrassaan ilmeisen tyytyväinen saavutuksiinsa ja hyveisiinsä, joista muutkin voisivat ottaa oppia:

Ja olen joxikin itte mielestäni ollut esimerkinä monelle ihmiselle sekä ahkerudel että myös välttä juopoutta ja keräjän käyndiä ollut myös hyväl terveydel Jumalan kitos että olen taitanut toimitta omat ja muidengin asioi. olen palanutta Syndymäkyläkin rakendanut hoitanut vanhat Sukuni hautan Sekä kans omat Lapseni kokenut kasvatta ahkeroksi työntekiöixi ja sivelisiksi. Olen ollu naimisissa 39. vuotta hyvän ja toimelisen puolison kansa ja kerriämisestä alkain alkanut eteenpäin pyrkiä.²³

Moninkertainen murhamies Matti Haapoja (1845–1895) koki vankilassa uskonnollisen herätyksen, sielunhoitoa harjoittaneen Matilda Wreden vaikutuksesta.²⁴ Vankilassa kirjoitetun tekstin otsikkona on ”Muuan onnettoman nuorukaisen elämänvaiheet”, jonka alussa Haapoja mainitsee haluavansa varoittaa jälkimaailmaa huonon tien kulkemisesta: ”Sillä tarkotuksella alotan tämän Kirjoitukseni, jos olis jollekin jälkeen tulevaiellen vaika vähänkin ohjen nuorana kun tästä saavat nährä kuinka sellaisen ihmisen käypi jo täälä maanlisesti, joka hylkää jumalan, ja ylön kattoo vapahtajan armon; [--].” Kuuluista vanki tiesi oman julkisuusarvonsa, olihan hän antanut paljon aihetta sanomalehtikirjoituksiin ja arkkiveisuihin. Tulevan elämäkerran kirjoittaja voisi käyttää hänen kirjoitustaan lähdeaineistona: ”[J]os joku tahtois maalmassa kyhätä jonkinlaisen kirjan niin tästä voipi nährä vähän minun elämäni vaiheita täälä maailmassa [--].” Haapoja ei kuitenkaan pysynyt kauan kaidalla polulla, vaan sortui uusiin rikoksiin.

Vuonna 1899 ilmestyi Oulussa omakustanne *Elias Sutelan elämäkerta eli onnettomuuden ajama. Kertonut itse*. Elias Sutela (s. noin 1827) ilmoittaa kertovansa elämänsä kaikkine kuperkeikkoineen, josta lukija saa päättää, onko kirjoittaja tanssinut ruusujen vai orjantappuroiden päällä: ”Ota siitä oppia elämäsi taipaleelle.” Sutelan teksti keskittyy kuitenkin koettujen vääryyksien kirjaamiseen: ”Niin

wielä muistuu mieleeni nekin seikat, kun seitsemän mökkiä olen uudesta rakentanut ja kymmenessä yhteensä asunut ja niissä kolme kertaa warkaat käyneet tawaroita tasaamassa, ensin Tyrwännön Ylipäässä, sitten Pelsolla, ja sitten Länsisuolla, ja wihdoin kesällä 1897 wiettiin saappaat saunassa käyntiaikana.” Elämä ole leikkiä rehelliselle ihmiselle, joka yrittää eteenpäin, mutta joutuu onnettomuudesta toiseen ja saa kärsiä ”tunnottomain ihmisten tähden”, kirjoittaa Sutela. Viimeisessä lauseessa tulee tuomio: ”Mutta Kaikkiwaltias maksaa heille kyllä ansionsa mukaan.” Sutelan omaelämäkerta näyttää siis olleen eräänlainen koston väline. Oulussa julkaistu toinen omakustanne, *Kuuluisan keksijän, vankilaan elinkaudeksi tuomitun August Karjalaisen elämäkerta itsensä kertoma* (1911), on sekin vain näennäinen opetustarina. Vankilassa kirjoittamaan oppinut huuto-laispoika August Karjalainen (s. 1870) tuo esiin kovat kokemuksensa ja lahjakkuutensa keksintöjen alalla. Tekemäänsä rikosta hän ei kuitenkaan tunnusta, mutta loppuun sijoittuu kehotus tulevan elämän suhteen: ”Lopetan nyt siinä toivossa, että ehkä se minun elämäni menee onnellisemmin tästä lähtien eteenpäin, kun elän siveellisesti.”

Itselle ja ystävälle

Renki Heikki Kauppinen (1862–1920) kirjoitti kahdenkymmenen korvella omaelämäkertarunon ”Sitä myöten on laulut kuin on linnutkin” rahvaan runoniekkojen hengessä. Proosamuodossa kirjoitettu ”Kauppi-Heikin totellinen elämäkerta” on peräisin vuodelta 1885, jolloin kiertokoulunopettajaksi päässyt Kauppinen oli jo saanut tekstejään julkisuuteen kirjailijanimellä Kauppi-Heikki. Omaelämäkerta alkaa seuraavalla tavalla:

Jos joku kulkee synkkää metsää pyrkiäksensä johonkin, vaikkei hänellä ole varmaa tietoa siitä, mihin hän pyrkii, syystä ettei hän voi nähdä mitään päämäärää, ei muuta kuin mitä hänen ympärillään on, ja vain hämäästi muistaa mitä matkoja hän on kulkenut, niin hän jolloinkin pysähtyy ajattelemaan, minkälaiset ne matkat olivat, joita hän kulki. Samoin teen minäkin, ja vaikka

ei elämäni olekaan ilahduttava, ainakaan paikoitellen, niin miksi en sitä kirjoitaisi itselleni muistoon: ainoastaan itselleni.

Vaikka Kauppinen korosti kirjoittavansa vain itselleen, hän näytti tekstin Juhani Aholle, joka toimi hänen ateljeekriitikkonaan.²⁵ Paitsi terapiaa, omaelämäkerta oli Kauppiis-Heikille kirjallista harjoittelua. Aho antoi kirjeessään ohjeita tekstin muokkaamiseen, mikäli Kauppinen käyttäisi elämäkertansa kaunokirjallisen kertomuksen pohjana.

Kustaa Kallio kirjoittaa, että pyrkiessään nuorena miehenä erottelemaan rikkaruohot hyödyllisistä kasveista hän kerran oli varomattomuudesta koskettanut “erääseen polttooseen josta koitu ikäviä seurauksia jotka sittemmin kulki punaisena ei kuin mustana lankana läpi koko elämäni hautaan asti”. Tuosta tapahtumasta lähtien hänen elämänsä oli ollut “enimmäkseen paljasta taistelua sekä sisällistä että ulkonaista”. Mitä “polttoolla” tarkoitetaan, jää arvattavaksi. Lopussa kirjoittaja palaa kysymykseen omaelämäkertansa oikeutuksesta: “[V]aan lapseni joille nämä elämäni muistelmat kirjoitin tietävät minun heikot puoleni ja sen minulle myöntävät anteeksi.” Kallio korostaa lapsiaan tekstinsä lukijoina, mutta kirjoituksesta voi päätellä, että omaelämäkerran laatiminen oli syvästi terapeuttiivinen teko ja eräänlainen synnintunnustus.

Merimiehenä, kauppiiana ja kivenhakkaajana toiminut Petter Wenäläinen (s. 1833) alkoi kirjoittaa omaelämäkertansa ilmeisesti kauppaneuvos Lars Krogiuksen pyynnöstä. Wenäläinen oli palvellut Krogiuksen isää 1860-luvulla Nikolai I -laivassa; Lars-poika oli syntynyt matkalla Sitkaan. Ystävyys kesti läpi elämän. Pienen kovakantisen kirjan otsikkona on ”Petter Wenäläisen muistij Kirja koko Elämän 1885”. Omaelämäkerta on ilmeisesti aloitettu 1885, ja kirjoittamista on jatkettu myöhemmin luultavasti useaan otteeseen. Vuonna 1907 muistikirjaan on merkitty: ”Eloku 1. päivä tuli kauppa neuvos krukijus ynnä hänen vanhemmat Poiat mikelistä Polku pyöräin kansa ja se oli nin hauska että minä Nuorun vielä 10. vuota etenpäin.” Krogiuksen merkitykseen omaelämäkerran kirjoittamiselle viittaa myös se, että arkistoluettelon mukaan kauppaneuvoksen poika Birger Krogius

toimitti Wenäläisen käsikirjoituksen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan.

Talollinen Kustaa Roslöf (1830–1898) vihjaa lukijoihinsa heti omaelämäkertansa alussa: ”Mieleeni on toisinaan juotunut jotain kirjoittaa omasta elämästäni mutta se olisi luultavasti jäänyt tekemättä, jos ei eräs kristiveljeni olisi minua siihen kehoittanut.” Rautamalla 1892 painetun omakustanteen otsikko *Muuan heikon ja paljon puuttuvaisen kristiveljen omakirjoittama elämänkertomus* noudattaa vanhemman uskonnollisen kirjallisuuden mallia.²⁶ Omaelämäkertojen otsikoissa sanat ”muuan”, ”eräs”, ”yksi” kertovat siitä, että omaelämäkerran kohde kokee olevansa ryhmänsä edustaja. Roslöfin tapauksessa yhteisö määrittyy uskonnolliseksi jo otsikon ”kristiveli”-sanasta.

Oppineille herroille

Omaelämäkerran lukijana saattoi olla myös mesenaatti, joka avusti kirjoittaja tavalla tai toisella. Juhana Ihalaisen tapauksessa tällainen auttaja oli jyvaskyläläinen lääkäri Wolmar Styrbjörn Schildt, yksi SKS:n perustajajäsenistä. Vuoden 1850 tienoilla Ihalainen lähetti Schildtille omaelämäkertarunon, jossa pyydetään uusia kirjoitusvälineitä, koska runoniekkan vihamiehet – ilmeisesti tämän pilkkarunonista suuttuneet – olivat ne tuhonneet. Runossa toivotaan, että ”Herra Tohtori Totinen” voisi hankkia Ihalaiselle avustusta kaupungin porvareilta. Myös runon kuvailuteksti viittaa vastaanottajaan: ”Tässä on minun Johan Ihalaisen Elämä Kertan Pantu ylös Runo sanolla jossa satten Tulla Tiettämän mikä on minun Runollen vaikuttanut Ja mikä Kirjoitaman neuvonut.” Myöhempi runoniekka, kerjäämällä sekä pilkkarunojen ja kirjeiden kirjoittamisella elantonsa hankkinut Juho Tanholin (1863–1928) oli yhteydessä moniin sivistyneistön jäseniin, joilta hän pyysi avustusta. Tanholin kehitti omasta elämäntarinastaan eräänlaisen myyntipuheen. Kotiseutututkija F. A. Hästesko kertoo, että tavatessaan Tanholinin kesällä 1913 tämä alkoi kertoa tarinaansa ennen kuin kuulija ehti sitä pyytääkään:

Siis alkakaamme alusta. Syntynyt olen lokakuun 20 p. 1863 niin sanotusta langenneesta naisesta Kaisa Tanholinista. Isäni, niin kertovat, on ollut joku ylioppilas, joka Viitasaarella on lomaansa viettänyt. Viitasaarella olen syntynyt, näillä ’rannoilla runollisilla’. Alakerran lapsia olen, ilman sivistystä jäänyt, sama opiskelun halu ja sama sairastelu vatsassa ja hartioissa on koko ijän seurannut.”²⁷

Vuonna 1831 perustetun SKS:n oppineet jäsenet suhtautuivat varsinkin alkuaikoina myönteisesti rahvaan runoniekkoihin, koska heidät nähtiin kalevalaisen perinteen jatkajina ja todisteena kansan luomiskyvystä. Lönnrot julkaisi heidän runojaan *Mehiläisessä* (1836–1837, 1839–1840) ja liitti mukaan kommenttejaan runojen kirjoittajille. Tässä voi olla yksi syy siihen, että Seuraan kirjoituksiaan lähettäneet kansanihmiset toivoivat ohjausta ja apua tekstiensä julkisuuteen saattamiseen vielä vuosisadan loppupuolella, jolloin paljon sopivampia kustantajia oli jo olemassa. On myös muistettava SKS:n järjestämät kirjoituskilpailut. 1859 vaiheessa Seura toivoi kirjoituksia katovuosien estämisestä, ja 1860 julistettiin näytelmäkilpailu.

Maalari Alfred Leppänen (1851–1908) lähetti SKS:lle käsikirjoituskosteensa ”Lapsuuden ja nuoruuden matkamuuistelmia” maaliskuussa 1896. Saatekirjeestä käy ilmi, että Leppänen oli tietoinen julkaisemisen vaihtoehdosta eli tekstin säilyttämisestä jälkipolville arkiston kokoelmissa:

Arvoisat Herrat S-k.seuran Toimituksessa –

Täsä. jätän vihkosen paperia – johonka vuosien kuluessa joutoaikoina olen kirjoitellut monenlaisia mietelmiäni – vaan kykyni on heiko korjailemaan sitä niistä lukematto[mista] ja minulle voittamattomista virheistä – joita se sisältään ja sellaisenaan arvoton – niin päätin lähettää sen Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimitukselle tietäen sen sielä saavan tuomionsa joko korjattavaksi – painettavaksi – tai sellaisena annetaan olla arkiston hyllyllä – eli suorastaan työnnetään romulaatikoon kelpaamattomana – tänlaisella epätietosuudella jätän kuitenkin vihkoseni – Suomalaisen kirjallisuuden seuran käsiin – muallekaan päin en tiedä kääntyä neuvoa kysymään – pyynnöllä – ei kiireellisellä

– vaan kuukausien kuluessa – saadakseni tietoa vihkoni kohtalosta – sitten päätelläkseni hyödyttääkö minua – edelleen harjoitella itseäni tänlaatuisilla vapaa ajan vietoilla – turhilla tuherruksilla edistymätä ensinkään

Nöyryimmästi kunnioittain pyytää . . . Aleppä

Ijältäni olen 40-ikäinen perheellinen mies – ja koulua käymätöin – paitsi yksi kevät lukukausi sunnuntaikoulua tuvassa jossa luvun laskua ja kirjoitusta yksistän siihen aikaan opetettiin – siinä kouluni paitsi kokemusta – sentähden en kestä ankaraa arvostelua miltään puolin Olen käsityöläinen ammatiltani maalari

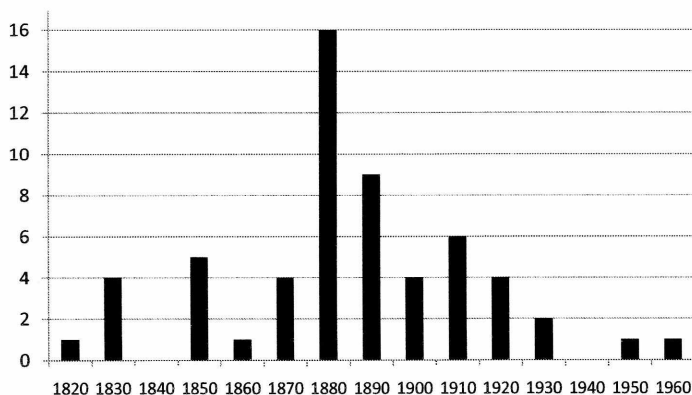
Alfred Leppänen

Paitsi lapsuuteen ja sotaväkiekaan liittyviä muistelmia Leppäsen vihko sisältää runoja, kertomuksia ja mielipidekirjoituksia. Kiinnostava näkökulma omaelämäkerran ja kirjallisuusinstituution suhteeseen avautuu Leppäsen kirjoituksesta “Ensimmäinen Kynä kyhäelmäni”. Kertoja mainitsee lukeneensa monenmoisia “kertoimia”, joiden aiheet olivat tuntuneet hänestä vähäarvoisilta ja tuskin painatusta ansaitsevilta. Vaikka tekijät olivat korkeasti oppineita herroja, he kertoivat vanhoista mökeistä, ruotimummoista “ja Rampa laurista ymm ja lieneekö toden teolla enää mitään kohtaa elämässä, josta ei Herrat jo olisi kirjoittanu”. Kertoja tietää, että hän osaisi kuvata vanhaa mökkiä, ja ruotimummoja hän on nähnyt kymmennittäin. Mutta hän ei pääse alkua pitemmälle. Hän tapaa ystävänsä Rantalan Isun ja pyytää tältä apua. Isu ei kuitenkaan usko, että he saisivat aikaan painokelpoista tekstiä. Mutta itsestään voisi kirjoittaa, miehet keksivät. Tuloksena on runomuotoinen elämäkerta. Leppäsen kertomuksessa tuodaan siis esille, että jos painoherrat julkaisevat kansanelämän kuvauksia, niitä voi tuottaa ottamalla kohteekseen oman tai naapurinsa elämän.

Kansanihmisten kirjoitusharrastus sai yhden sysäyksen SKS:n organisoimasta kansanperinteen keruusta – tai sitten kirjoittajat löysivät sitä kautta väylän kirjoittamisen tarpeelleen. Lohjalaiset

sisarukset Matilda Österberg (myöh. Grönqvist) ja Maria Österberg (1866–1936) alkoivat lähettää perinnekeräelmiä 1880-luvun lopussa, mutta liittivät mukaan muitakin kirjoituksiaan, kuten omaelämäkertansa. SKS tarjosi heille eräänlaisen puolijulkisen yleisön ja syyn jatkaa kirjoittamista. Martti Haavion mukaan kansanperinteen kerääjien lukumäärä kasvoi vuosien 1880 ja 1900 välillä 544:llä. Kerääjien joukossa oli ylioppilaiden, pappien ja opettajien lisäksi talonpoikia, eri oppilaitosten oppilaita, käsityöläisiä ja työväestöä.²⁸ Spontaanisti lähetettyjen omaelämäkertojen lisäksi arkistoon tuli pyydettyjä tekstejä; Kaarle Krohn pyysi Albert Kukkosta ja Pietari Mansikkaa antamaan elämäkerrallisia tietoja *Biografista nimikirjaa* varten, ja Suomen Muinaismuistoyhdistys toivoi samaa laajoja kansatieteellisiä kuvauksia laatineelta Johannes Häyhältä (1839–1913).

Muistiorganisaatioiden aktivoituminen sekä kustannustoiminnan monipuolistuminen näkyy alla olevassa kaaviossa. Aineistoni omaelämäkerrat kirjoitettiin keskimäärin viidenkymmenen korvillä, mutta kirjoitusvuosien huiput keskittyvät kuitenkin 1880- ja 1890-luvuille, koska noina vuosikymmeninä omasta elämästään kirjoittavissa oli niin vanhoja kuin nuoriakin.

Omaelämäkertojen kirjoitusvuosikymmenet.

Tunnustus ja terapia, kosto ja puolustus

Kuten edellä olevista esimerkeistä käy ilmi, omaelämäkerran kirjoittamisen tilanteet ja syyt olivat mitä moninaisimmat. 1800-luvun kansanhimiset laativat luetteloita, selostuksia ja kertomuksia elämänsä kulusta, ajatuksistaan ja kokemuksistaan välittääkseen perimätietoa tai opettaakseen tulevia polvia. Joillekin motiivina näyttää olleen halu puolustautua tai kosta koetut vääryydet, joillekin kirjoittaminen mahdollisti itseterapian harjoittamisen. Oli myös niitä, jotka etsivät kirjoittamisesta lisätienestiä ja huvia. Aleksanteri Lindqvist (1858–1917) julkaisi vuonna 1891 omaelämäkertansa *Huwittava kertomus eli Kokemusten koulu*, jonka ensimmäisen osan hän päätti seuraavaan lukijalle suunnattuun toiveeseen:

Tämä nyt on kokemuksen koulun ensi osa, jota minä olen saanut läpi käydä, tulevaisuudessa tahdon yhä uutta ja uutta ja hauskaa kertomusta antaa ”Kokemusten koulun” nimellä, sekä sen koulun oppilasten käynnistä ja miten kukin on sen lävässyt, ja toiwon että kaikki lukiat, jotka näitä kirjoja lukewat joiden nimi on ”Kokemusten koulu” ottawat ilolla ja hauskuudella ne vastaan.²⁹

Kansanvalistuksen projektiin osallistuminen näkyy useissa omaelämäkertoissa. Pietari Päivärinnan Kansanvalistusseuran kirjoituskilpailuun lähetetty *Elämäni: Perhe-elämällinen kertomus* (1877) osoittaa kahteen suuntaan: toisaalta kirjoittaja tarjoaa hyödyllisiä neuvoja mm. maanviljelyksestä, lasten ruokinnasta ja kasvatuksesta, toisaalta kertoo lukuharrastuksestaan, joka eteni hyödyllisten painotuotteiden arvostamisesta esteettisen elämyksen kokemukseen. Päivärinnan kirjassa on kaksi yleisöä, Kansanvalistusseuran herrat ja kansanhimiset, jotka ovat jo astuneet valistuksen polulle. Oppineet saavat tietoa kansan elämästä; kansanhimiset puolestaan valistusta ja elämänohjeita.³⁰

Omaelämäkerrallista tietoisuutta loi osaltaan maailman muuttuminen. Tästä kirjoittaa Kustaa Kallio, jonka elinaikana siirryttiin puusta rautaan. Kallio mainitsee myös muutokset, jotka ovat tapahtuneet ”henkisillä” alueilla:

Paljon on supistunnu tuokin juopa joka ennen eroitti niin erälle ylhäiset alhaisista rikkaat köyhistä. Iloksensa näkee ylhäisen oppineen miehen seurustelevan mökin miehen kanssa, Hovin Herran alustalaisen kanssa ja sivistys on tunkennut kirkkaat säteensä salojen synkimpiinkin sopukoihin jossa vielä jokuu vuosikymmen sitte harhailtiin raakuuden ja taikauskon pimeydessä. Tuo kaikki on saatu aikaan koulujen ja kirjain kautta joita on hankkinnut maatansa ja kansaansa rakastavat maamme suuret miehet ojentamalla ystävällisesti kätensä taluttamaan meitriäkin salojen lapsia isänmaan yhteiselle taistelutantereelle.

Kustaa Kallion tapa nähdä kansan ja sivistyneistön suhde voi hymyilyttää nykylukijaa. Mutta maailmankuvan laajentaminen lukemisen avulla oli suuri asia, ja mahdollisuus koulutukseen merkitsi paljon omia lapsia ajatellen. Kallio on kuin Jukolan Eero, joka päättää tehdä pojastaan tiedon ja taidon miehen.

Viitteet

- 1 Suojanen 2000, 297.
- 2 Kaisa Kauranen, Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeenvaihdosta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto, 2005 ja Luettelo kansankerääjien käsikirjoituksista 1831–1910, Kansanrunousarkisto, 2006.
- 3 Ks. Mäkinen 2007.
- 4 *Leivonen* 2/1862. Juhon Kaksolan arkisto, SKS/KIA. Ks. myös Salmi-Niklander 2008, 168–169.
- 5 Juhon Kaksolan ”Muisto Kirja Merkillemmistä kohtauksista Minun elämäni juoksun alla” on julkaistu lähes kokonaisuudessaan antologiassa *Työtä ja rakkautta* (Kauranen 2009, 59–87).
- 6 Verkosto on ideoinut mm. käsikirjoitusten keruuta, järjestänyt kaksipäiväisen seminaarin *Kirjoitustaidosta kirjalliseen kulttuuriin – Miten ja miksi kansa kirjoitti ennen oppivelvollisuutta?* (2005) ja saanut rahoitusta Suomen Akatemialta tutkijatohtorin palkkaamiseen 2004–2007. Myös professori Lea Laitisen johtama, Akatemian rahoittama tutkimusprojekti *Iseoppineet kirjoittajat ja kirjallistumisen prosessit 1800-luvun Suomessa* (2008–2011) on saanut alkunsa verkoston piiristä. Julkaisuista ks. esim. Kauranen 2007 ja 2009, Laitinen 2009, Laitinen & Nordlund 2008, Leino-Kaukiainen 2005, Makkonen 2005, Nordlund 2005, Salmi-Niklander 2007 sekä *Kasvatus ja aika* -lehden teemanumero 3/2008.
- 7 Helsingissä pidettiin International Society for the Study of European Ideas -konferenssin yhteydessä kesällä 2008 kaksipäiväinen työpaja *Ordinary Writings and Scribal Culture: On the History of Writing in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, johon osallistui tutkijoita useista Euroopan maasta sekä Australiasta. Vuonna 2009 järjestettiin kaksi pohjoismaista tutkivaa työpä-

- jaa *The Common People and the Processes of Literacy in the Nordic Countries: Excursions to the Scribal and Print Cultures in the 18th and 19th Centuries* NOS-HS-rahoituksella. Kansankirjoittajiin suuntautuvasta tutkimuksesta ks. esim. Lorenzen-Schmidt & Poulsen 2002. Työläisten omaelämäkertoista ks. Gagnier 1991 ja Lyons 2008.
- 8 Makkonen 1993 ja 1996.
- 9 Makkonen 2002a, 2002b ja 2005.
- 10 Leino-Kaukiainen 2007, 426.
- 11 Leino-Kaukiainen 2007, 430.
- 12 Kauranen 2009, 7.
- 13 *Suomen kielen perussanakirjan* mukaan ”rahvas” tarkoitti vanhemmassa kielenkäytössä tavallista kansaa, maalaisväestöä, maalaisia sivistyneistön ja säätyläistön vastakohtana. Vrt. Laurila 1956, 12–13.
- 14 Laura Stark (2008) käyttää termiä ”omaelämäkerrallinen kirjoitus”, Britt Liljewall (2001) käsittelee *levnadsminne*. Sidonie Smithin ja Julia Watsonin termi on *life narrative* (Smith & Watson 2001, 3).
- 15 Eero Sissalan romaanin omaelämäkerrallisuudesta ks. Kalleinen & Lukkarila 1981, 11. Olen ottanut aineistooni Heikki Meriläisen romaaneista vain esikoisromaanin (*Korpelan Tapani*, 1888), vaikka omaelämäkerrallisia teoksia Meriläisellä on useampikin (Kurki 2002, 13, 195). Eero Järvisen käsikirjoituksen ”Talvelan Eero” loppu viittaa tekijän, kertojan ja päähenkilön identtisytyteen: ”[S]e joka näin tarkoin tuntee Eeron elämän, on hän itse sekä sama joka on tämän kyhäyksen ilmoilleki tuonut.”
- 16 Lång 2008.
- 17 Stark 2008. Ks. myös Ojala 1971.
- 18 Vuosikymmenet on laskettu periaatteella, että vuosikymmen päättyy seuraavaan kymmenlukuun: 1831–1840, 1841–1850 jne.
- 19 Vrt. Kauranen 2007.
- 20 Smith & Watson 2001, 171.
- 21 Kauranen 2009, 10.
- 22 Ivendorff 2005, 38.
- 23 Makkonen 2002a, 24.
- 24 Antikainen 2003, 95–96.
- 25 Ks. Makkonen 2002a, 269.
- 26 Vrt. *Kahden Jumalata pelkääväisen Lapsen Elämäkerta*, joka oli julkaistu saksan kielestä käännettynä 1834.
- 27 Möttönen 2005, 7.
- 28 Haavio 1931, 78–79.
- 29 Lindqvist 1891, 27.
- 30 Ks. Makkonen 2002b.

Lähteet ja kirjallisuus

Omaelämäkertakirjoitukset

Auranen, August: Matka-muisto. Pieni muistikirja. August Aurasen arkisto. SKS KIA.
 Björni, Frans Fredrik (1986): *Muistelmia*. Toim. Oiva Tuominen. Satakunnan museon julkaisuja 5. Pori.

- Björni, Frans Fredrik: Kosinta, kihlaus ja häät. Makkonen 2002a, 162–177.
- Brask, Gustaf: Otsikoimaton kirjoitus omista sairauksista. SKS KRA S 1, n:o 62.
- Eskola, Kalle: Kirjoituskirja. SKS KIA. Julkaistu lyhennettynä Kauranen 2009, 139–149.
- Haapoja, Matti: Yhren onnetoman nuorukaisen elämänvaiheet. Kansalliskirjaston käsikirjoitusosasto.
- Hemberg, Israel: [Otsikoimaton omaelämäkirjoitus]. Julk. Makkonen 2002a, 22–23.
- Hirvonen, Isak: Tärkeemmät elämästäni. Puhtaaksi kirjoitettu teksti saatu Mirja Lehikoiselta, alkuperäinen Lapinlahden kotiseutuarkistossa.
- Huuskonen, Pekka: Erään tarhurin elämän tarina. SKS KIA.
- Huuskonen, Pekka: *Runo – eräs elämäntarina – 900 värssyä*. 1963. [Tekijä]. SKS KIA.
- Häyhä, Johannes: Johannes Häyhän elämäkerta. SKS KIA.
- Ihalainen, Johan (Juhana): Ihalaisen runo itsestensä. *Mehiläinen*, elokuva 1837.
- Ihalainen, Johan (Juhana): [Omaelämäkertaruno]. SKS KIA, julk. *Juhana Ihalaisen runoja*. Peuran museosäätiö, Rautalampi, 1962, 22–28 ja Makkonen 2002a, 30–35.
- Ivendorff, Adam (2006): *Kirkonvartijan päiväkirja 1846–1897*. Toim. Mikko Kylläinen. SKS, Helsinki.
- Jousi (ent. Jussberg), Johan Robert: Elämäkertomus. SKS KRA. [Verkkojulkaisu] < <http://www.netsonic.fi/~nukkehai/mikkeliseta.htm> >
- Järvinen, Eero: Talvelan Eero. SKS KIA.
- Kallio, Kustaa: Muistoja elämästäni ja sukuni alkuperästä. SKS KIA. Julk. Kaarina Peltonen (toim.) *Niin moni armas tähtönen minulle viittaa siellä* (2001) ja Makkonen 2002a, 136–159.
- Karjalainen, August (1911): *Kuuluisan keksijän, vankilaan elinkaudeksi tuomitun August Karjalaisen elämäkerta itsensä kertoma*. [Tekijä], Oulu.
- Karjalainen, Olof (Olli): Kulku runo. SKS KIA.
- Kauppi, Johannes: Selostus elämästäni. SKS KIA.
- Kauppinen, Heikki: Sitä myöten on laulut kuin on linnutkin. SKS KIA. Julk. Makkonen 2002, 254–256.
- Kauppinen, Heikki: Kauppis-Heikin totellinen elämäkerta. SKS KIA. Julk. Makkonen 2002a, 257–268.
- Korhonen, Paavo: Paval Korhosen elämä. SKS KIA. Julk. *Vihta-Pavon Runot ja Laulut*. Vanhan Rautalammin Korhosten sukuseura, Rautalampi.
- Koskelainen, Aatu (1918): *Leivän ja seikkailun haussa. Hämmäläisen mökinpojan tarina*. Werner Söderström, Porvoo.
- Koskinen, K[alle]. J[ooseppi] (1887): *Elämän vaiheita*. [Tekijä], Pori.
- Kukkonen, Albert: [Otsikoimaton omaelämäkerta]. SKS KIA.
- Lahtinen, Maria: Muistelmiani. Kansan Arkisto.
- Leivo, Frans: Muistoja elämästäni. SKS KIA.
- Léman, Johan: Oulun Raadi Huoneen Wahtim Johan Lemannin Lyhykäinen Elämäkerta. Itseltänsä näin Runon Muowoin kokoonpantu. Oulussa 1839. 1nen Osa. SKS KIA.
- Leppänen, Alfred: Lapsuuden ja nuoruuden matkamuuistelmia. SKS KIA. Julk. Makkonen 2002a, 202–236.
- Lindqvist, Aleksanteri (1891): *Huvittava kertomus eli kokemusten koulu. I osa*. [Tekijä]. [Luode, Mooses] Honkanen, Erkki (2005): *Mooses Luode. Työmies maamies kynämies*. Itämerikeskussäätiö, Kellokoski.
- Lyytinen, Pentti: [Pentti Lyytisen omaelämäkerta Biografista nimikirjaa varten]. SKS KIA (Vihtori Laurilan arkisto).

- Mansikka, Pietari: [Otsikoimaton omaelämäkertakirjoitus], SKS KIA (Julius Krohn, Elämäkerrallisia tietoja runoniekkoista).
- Marjanen, Matti: Kertomus elämästäni. Marjasen perhearkisto. SKS KIA.
- Meriläinen, Heikki (1888): *Korpelan Tapani. Kuvaus kansan elämästä*. Werner Söderström, Porvoo.
- Meriläinen, Heikki (1927): *Heikki Meriläisen elämä hänen itsensä kertomana*. WSOY, Porvoo.
- Poikonen, Johan: Muistelmia yhellel renkimiehelle elämän vaiheista. Kansallisarkisto, Kirkkohistoriallisen Seuran arkisto.
- Pynninen, Johan: Elämäkertomus. Turun yliopiston kirjasto.
- Päivärinta, Pietari (2002): *Elämäni. Perhe-elämällinen kertomus*. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. SKS, Helsinki. [1. p. Kansanvalitusseura 1877.]
- Päivärinta, Pietari: Elämäkertani. SKS KIA. Julk. Makkonen 2002a, 62–95.
- Roslin-Kalliola, Matilda (1983): Kansannainen kirjailijana. *Viestini menneiltä sukupolvilta*. Arvi A. Karisto, Hämeenlinna. [1 p. 1921.]
- Roslöf, Kustaa (1892): *Muuan heikon ja paljon puuttuvaisen kristiveljen omakirjoittama elämäkertomus*. [Tekijä].
- Ruoranan, August: Oma elämäkerta. SKS KIA.
- Räikkönen, Jaakko: Jaakko Räikkösen omaelämäkerta. SKS KIA.
- Saha, Kalle: Elämäni. SKS KIA. Osa julk. Makkonen 2002a, 240–250.
- Savolainen, Niilo (1890): Muistelmia elämästäni. Teoksessa *Runoelmia. Nuorisolle opiksi ja vanhoille huwiksi*. [Tekijä], Kuopio.
- Saxberg-Kolho, Matti, ”Muistoks jälkeenjääneille elämästäni”. Teoksessa Maija-Stiina Roine, (1998), *Kolhon kylän tarina*. [Tekijä], Helsinki.
- Seppänen, Wilhelm: Wille Seppäsen elämä kerta, oikeen se Murheen tyyny. Vankilamuseo, Hämeenlinna.
- Sissala, Eero (1887): *Heikki Helmikangas*. G. W. Edlund, Helsinki.
- Sutela, Elias (1899): *Elias Sutelan elämäkerta eli onnettomuuksien ajama*. Kertonut itse. [Tekijä], Oulu.
- [Suutarla, Zefanias (1898)], *Suomalaisen Talonpojan elämänavaihteet. Kertonut tosielämän pohjalla Suomalainen Talonpoika*. Werner Söderström, Porvoo.
- Tanholin, Juho: Kansanrunoilija J Tanholin’in elämä. SKS KIA.
- Tervo, Matti: Matti Tervon elämäkerta. SKS KRA.
- Tuominen, David: Elämäkerrallisia muistelmia. SKS KIA.
- Venäläinen, Petter: Petter Venäläisen muistij Kirja koko Elämän. SKS KIA.
- Västi, Pietari: [Otsikoimaton omaelämäkirjoitus]. Liakka, Niilo (1913): Pietari Västi, edusmies Porvoon valtiopäivillä. *Kotiseutu* 13 (2), 54–55.
- Österberg, Maria: Lapsuuden muistelmia. SKS KIA. Julk. Makkonen 2002a, 290–322.
- Österberg (myöh. Grönqvist), Matilda: Pieni Mökki Haavistossa. SKS KRA. Julk. Makkonen 2002a, 272–287.

Kirjallisuus

- Aaltonen, E[mil] (1936): Kansatietouden kerääjiä 7. Aleksander Lindqvist. *Kotiseutu* 2, 65–67.
- Antikainen, Marjo-Riitta (2003): *Sääty, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913*. SKS, Helsinki.

- Gagnier, Regenia (1991): *Subjectivities: A History of Self-Representation in Britain, 1832–1920*. Oxford University Press, New York.
- Haavio, Martti (1931), Kansanrunouden keruu ja tutkimus. Teoksessa *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931*. SKS, Helsinki.
- Kalleinen, Lassi & Lukkarila, Matti (1981): *Kolmen pohjoisen kansankirjailijan, Heikki Meriläisen, Esko Virtalan ja Eero Sissalan teokset*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Oulun ja sen lähiympäristön sanataide -tutkimusprojekti, Monistesarja n:o 8.
- Kauranen, Kaisa (2007): Did Writing Lead to Social Mobility? Case Studies of Ordinary Writers in Nineteenth-Century Finland. Teoksessa Martyn Lyons (ed.), *Ordinary Writings, Personal Narratives. Writing Practices in 19th and Early 20th-Century Europe*. Peter Lang, Bern, 51–68.
- Kauranen, Kaisa (2009): Säätiloista rakkauteen – menneisyyden muistiinpanojen kirjo. Teoksessa Kaisa Kauranen (toim.), *Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937*. SKS, Helsinki, 6–21.
- Kurki, Tuulikki (2002): *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. SKS, Helsinki.
- Laitinen, Lea (2009): Kesytöntä kirjoitusta vai kesytettyä puhetta? Itseoppineiden tekstit tutkimuskohteena. Teoksessa Jyrki Kalliokoski, Tuija Nikko ja Saija Pyhäniemi (toim.), *Puheen ja kirjoituksen moninaisuus. AFinLA:n vuosikirja 67*, 43–78.
- Laitinen, Lea & Nordlund, Taru (2008): Kansankirjoittajat kaksisataa vuotta sitten. Teoksessa Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen (toim.), *Kieltä kohti*. Otava, Helsinki, 218–232.
- Lassila, Pertti (2008): *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Laurila, Vihtori (1956): *Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana. I osa. Yleiset näkökohdat*. SKS, Helsinki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2005): *Tuntematon sotilas Turkin sodassa*. SKS, Helsinki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2007): Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (4), 420–443.
- Liljewall, Britt (2001): *Själuskrivna liv. Studier i äldre folkliga levnadsminnen*. Nordiska museets förlag, Stockholm.
- Lorenzen-Schmidt, Klaus & Poulsen, Joachim Björn, toim. (2002): *Writing Peasants: Studies on Peasant Literacy in Early Modern Northern Europe*. Landbohistorisk selskab, Gylling.
- Lyons, Martyn (2008): *Reading Culture and Writing Practices in Nineteenth-Century France. Studies in Book and Print Culture*. University of Toronto Press, Toronto.
- Lång, Reija (2008): Mäkitupalaisen tyttärestä kirjailijaksi: Matilda Roslin-Kalliola ja kansallisen kirjoittamisen monet muodot. *Kasvatus & Aika* 3 (2), 67–80. [Verkojulkaisu] < http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&cpge_id=141 > [Viitattu 10.5.2010.]
- Makkonen, Anna (1993): ”Lukijani, lähdetkö mukaani?” Lajitietoisuus naisten omaelämäkerroissa. Teoksessa Ulla Piela (toim.), *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. SKS, Helsinki, 9–34. Julk. myös Makkonen 1997.
- Makkonen, Anna (1996): *Sinulle, kirjoitus ja historia eli mitä tapahtui kun tämän kirjan tekijä sai käsiinsä erään päiväkirjan vuodelta 1905*. SKS, Helsinki.
- Makkonen, Anna (1997): *Lukija, lähdetkö mukaani? Tutkielmia ja esseitä*. SKS, Helsinki.

- Makkonen, Anna (2002a): *Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta*. SKS, Helsinki.
- Makkonen, Anna (2002b): Elämä ja esimerkki. Teoksessa Pietari Päivärinta (2002): *Elämäni. Perhe-elämällinen kertomus*. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. SKS, Helsinki, viixvi.
- Makkonen, Anna (2005): *Kadonnut kangas. Retkiä Ida Digertin päiväkirjaan*. SKS, Helsinki.
- Mäkinen, Ilkka (2007): Kirjoitustaidon herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (4), 402–419.
- Möttönen, Markku (2005): *Juhon Tánholin, Muuan alhainen kansanrunoilija*. Juhon kynäpiiri, Viitasaari.
- Nordlund, Taru (2005): Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa? Teoksessa Sirpa Huttunen & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta*. SKS, Helsinki, 51–79.
- Ojala, Aatos (1971): Luku- ja kirjoitustaidon aiheuma kansankirjailijoilla. *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 25, 130–161.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2007): 'Kokemus varoitti, halu voitti!' Juhon Kaksola ja 1800-luvun kirjoittavan talonpojan ajatusmaailma. Teoksessa Eija Stark & Laura Stark (toim.), *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 165–184.
- Smith, Sidonie & Watson, Julia (2001): *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Stark, Laura (2006): Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. SKS, Helsinki, 47–109.
- Stark, Laura (2008): Maalaisrahvaan kirjoitusmotivaatio ja asenteet kirjoitustaitoa kohtaan 1840–1890-luvun Suomessa. *Kasvatus & Aika* 3 (2), 49–66. [Verkkopulkaisu] < http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=140 > [Viitattu 10.5.2010.]
- Suojanen, Matti K. (2000): Miten kansa vastasi. Eräs varhaisnykysuomen tutkimusalue. Teoksessa *Piipakielestä kirjakiieleksi*. Toim. Matti Puntila, Raimo Jussila & Helena Suni. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 295–302.

Muut lähteet

- Kauranen, Kaisa: Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeenvaihdosta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto, 2005.
- Kauranen, Kaisa: Luettelo kansankerääjien käsikirjoituksista 1831–1910. Kansanrunousarkisto, 2006.

Lyhenteet

- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
 KIA = Kirjallisuusarkisto
 KRA = Kansanrunousarkisto